

УДК [008:331.472.2]-0472.82:-044.22 (В. Щепотьєв)

*Юлія Гринь,
м. Полтава*

СТРУКТУРА КУЛЬТУРООХОРОННОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ЩЕПОТЬЄВА

У статті розкриваються концептуальні засади освітньої діяльності В. Щепотьєва (1880–1937 рр.) – професора української літератури та мовознавства, мистецтвознавця, етнографа, архівіста, митця, громадського діяча доби українського відродження початку ХХ століття. Представлено результати дослідження автором педагогічних поглядів та освітньої діяльності вченого, обгрунтовано структуру його культуроохоронної педагогічної концепції, яка включає п'ять складників: цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, методичний і праксеологічний.

Ключові слова: *В. Щепотьєв, культуроохоронна концепція, складники культуроохоронної концепції (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, методичний, праксеологічний).*

Постановка проблеми. Концептуальні засади реформування освіти констатують важливість реформування освіти на засадах національних і європейських цінностей, діалогу культур, переосмислення досвіду й досягнень попередніх поколінь, персоніфікації української історико-педагогічної думки, що спонукає до виваженого й неупередженого аналізу спадщини педагогів минулого. Однією з визначних персоналій в історії національної освіти був Володимир Олександрович Щепотьєв (1880–1937 рр.) – перший ректор Полтавського інституту народної освіти (ІНО), літературознавець, мовознавець, етнограф, архівіст, митець і громадський діяч.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагог увійшов у історію України як активний учасник національно-культурного руху епохи українського ренесансу початку ХХ століття, про що наголошують у своїх працях В. Андрієвський, Л. Бабенко, М. Лазорський, С. Наріжний, В. Ревегук, П. Ротач, М. Рудинський, С. Сірополко, Ю. Шаповал, В. Щербаківський, побіжно вченого згадують в історичних дослідженнях із проблем українізації та політичних репресій наукової й мистецької інтелігенції (О. Бажан, А. Киридон, Н. Литвин, Р. Ніконова та ін.). Доробок

В. Щепотьєва належно оцінено сучасними філологами (І. Бажинов, В. Бездрабко, О. Данилевська, А. Дяченко, М. Жовтобрюх, С. Чернявська, С. Яворська та ін.), фольклористами (А. Гуменюк, О. Дей, Р. Кирчів, М. Марченко, Д. Ревуцький, Т. Шевчук та ін.), архівістами (І. Бутич, В. Максаков, І. Матяш, Т. Пустовіт, І. Симоненко та ін.), мистецтвознавцями (Н. Грицюк, Л. Івахненко, А. Литвиненко, В. Ханко та ін.). Аналіз стану розробки досліджуваної проблеми свідчить про те, що, незважаючи на інтерес до постаті вченого, дотепер не осмислено педагогічний аспект наукової та творчої спадщини В. Щепотьєва.

Мета статті – презентувати результати дослідження педагогічних поглядів та освітньої діяльності В. Щепотьєва, обґрунтовані нами в культуроохоронній концепції вченого.

Виклад основного матеріалу. Цілісний аналіз наукової та творчої спадщини В. Щепотьєва та його багатогранної діяльності дали нам змогу обґрунтувати культуроохоронну концепцію вченого в єдності п'яти її складників, сутність яких ми розкриємо нижче (див. таблицю 1).

Провідна ідея педагогічної концепції В. Щепотьєва надзвичайно актуальна в сьогоденній Україні, бо на початку ХХ століття в добу національно-визвольних змагань українська інтелігенція вирішувала аналогічні соціокультурні та педагогічні проблеми. Вчений був переконаний, що без збереження, розвитку та популяризації української культури як органічної частини світового надбання неможливо сформувані в молодого покоління національної свідомості. Рідна культура повинна стати засобом виховання, змістом навчання, середовищем, у якому зростає особистість, предметом її піклування і творчих зусиль. Звідси **мета** освіти – формування в молодого покоління національної свідомості засобами української культури, за яку воно несе відповідальність перед нащадками. Досягнення мети передбачало вирішення таких **завдань**: 1) цілеспрямоване вивчення української культури, яка складає ядро змісту освіти молодого покоління на всіх етапах навчання; 2) патріотичне виховання особистості [4]; 3) розвиток в учнів і студентів відповідальності за збереження кращих надбань вітчизняної культури; 4) підготовка молодого покоління до здійснення культуроохоронної діяльності.

Таблиця 1

Культуроохоронна концепція освітньої діяльності В. Щепотьєва

ЦІЛЬОВИЙ СКЛАДНИК	<i>Мета освітньої діяльності</i> – формування в молодого покоління національної свідомості засобами української культури, за яку воно несе відповідальність перед нащадками		
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК	<i>Методологічні положення</i>		
	<p><i>Принципи загальнопедагогічні:</i> науковості; систематичності й послідовності; свідомості, самостійності й активності; ґрунтовності й міцності знань; доступності; зв'язку теорії з практикою;</p> <p><i>специфічні:</i> народності; культуровідповідності; демократизму; гуманізму; емоційності</p>	<p><i>Педагогічні умови</i></p> <ul style="list-style-type: none"> розбудова української національної системи освіти; усвідомлення науково-педагогічною інтелігенцією своєї культуроохоронної та культуротворчої місії; залучення учнівської молоді до спільної культуроохоронної діяльності; розширення мережі культуроохоронних державних закладів і громадських організацій із метою захисту культури, її популяризації та впливу на культурну політику держави; взаємозв'язок культуроохоронної діяльності родини, середньої і вищої шкіл, позашкільних установ, церкви та громадських організацій; упровадження в систему освіти культурологічного підходу; посидання у змісті освіти національної та світової культур, де переважає культура рідного краю 	
ЗМСТОВИЙ СКЛАДНИК	<i>Українська культура</i> як органічний складник світової культури: українська мова, українська та світова література; український фольклор; вітчизняна й світова історія, у тому числі й історія педагогіки, вітчизняне й світове мистецтво (музичне, театральне), православна релігія		
МЕТОДИЧНИЙ СКЛАДНИК	<p><i>Форми освітньої діяльності Педагогічні</i></p> <p>а) форми організації навчання учнівської молоді: урок, лекція, практичне заняття, семінар, практикум тощо;</p> <p>б) форми організації виховання особистості: хори, вечори, концерти, вистави, читання, публічні доповіді, реферати, «жива» газета тощо;</p> <p>в) форми професійної підготовки: театральні студії, українознавчі курси;</p> <p>г) громадські форми – створення освітніх, культурних і громадських закладів і організацій (гімназій, архівів, музеїв, товариств, комісій, комітетів, курсів, рад, спілок, братств)</p> <p><i>Наукові</i></p> <p>а) з'їзди, конференції, збори, засідання з питань освіти та культури;</p> <p>б) публікація праць із теорії та практики культуроохоронної, освітньої діяльності</p>	<i>Методи освітньої діяльності</i>	
	<p><i>Педагогічні методи</i></p> <p>а) словесні: лекція, розповідь, пояснення, бесіда, диспути;</p> <p>б) наочні: демонстрація літературних і мистецьких творів;</p> <p>в) практичні: робота з підручником, студіювання художньої та науково-популярної літератури, письмові та творчі роботи (вправи, підготовка рецензій, відгуків, оригінальних творів тощо);</p> <p>в) стимулювальні: переконання, заохочення, зацікавлення, вимога, змагання;</p> <p>г) активні (драматизація, гра, «літературний суд»)</p>	<p><i>Наукові методи</i></p> <p>I. Теоретичні методи: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, абстрагування;</p> <p>II. Дослідницькі:</p> <p>а) етнографічно-пошукові;</p> <p>б) методи роботи з художнім текстом (культурно-історичний, пообразний, порівняльний, проблемно-тематичний, змістовий аналізи художнього тексту);</p> <p>в) архівознавчі (упорядкування, класифікація, описування документів і справ, створення каталогів, біографічних і систематичних покажчиків)</p>	
ПРАКТЕОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК	<i>Суб'єкт культуроохоронної діяльності</i> – високопрофесійна науково-педагогічна інтелігенція, яка організовує культуроохоронну та культуротворчу діяльність майбутніх учителів	<i>Культуроохоронний центр регіону</i> – Полтавський інститут народної освіти, який співпрацює з відповідними державними закладами (АН України, театр, музей, архіви, бібліотеки тощо) і громадськими організаціями	<i>Напрями освітньої діяльності:</i>
		<p>а) педагогічна (навчання й виховання особистості – національне, патріотичне, моральне, естетичне, музичне, сімейне, релігійне); методична; культурно-просвітницька; організаційна; громадська;</p> <p>б) науково-дослідницька (теоретико-педагогічна, літературознавча, філологічна, музикознавча, етнографічна, краєзнавча, бібліографічна, архівознавча);</p> <p>в) творча (літературна, композиторська, режисерсько-театральна)</p>	

Теоретико-методологічний складник педагогічної концепції В. Щепотьєва включав методологічні твердження, принципи формування національної свідомості молодого покоління засобами української культури та педагогічні умови успішної реалізації культуuroохоронної концепції (див. табл. 1). У пропонованій статті ми детально не зупинятимемося на змісті названого компоненту, бо його описано в нашій попередній публікації [3].

Аналіз науково-педагогічної та творчої спадщини В. Щепотьєва дав змогу вирізнити **змістовий складник** його культуuroохоронної концепції, стрижнем якого була українська культура: мова, література, фольклор, історія педагогіки, історія України, музичне та театральне мистецтва, православна релігія. Вчений збагатив українську культуру власними дослідженнями української мови. Так, у співавторстві з О. Бузинним він написав один із перших підручників для слухачів курсів української мови «Практичний курс діловодства українською мовою», 1924 р. М. Йогансен у своїй рецензії наголошував на позитивних моментах праці (структура підручника, бездоганність основ граматики, наявність списку слів, що є й у російській мові, але з іншим значенням; алфавітної фразеології тощо) і констатував, що він «від усіх найкращий» [6, с. 260]. Крім того, літературознавець є автором «Розмов про українських письменників» у 2-х частинах (1918, 1919 рр.), які, за свідченням сина, послуговувалися для майбутніх учителів за підручники з української літератури протягом 1920-х років. Він оприлюднив численні статті про письменників (О. Афанасьєв-Чужбинський, М. Гоголь, В. Короленко, І. Котляревський, Панас Мирний, Г. Сковорода, В. Стефаник, А. Стороженко, А. Тесленко, Т. Шевченко та баг. ін.), де проаналізовано невідомі архівні документи й матеріали.

В. Щепотьєв усвідомлював, що українська мова постійно розвивається, тому цілеспрямовано досліджував «творчість сьогоденного дня» («Усні документи нашого часу», 1928 р.) та боровся за чистоту рідного слова особливо серед учнів («Мова наших школярів», 1927 р.).

На особливе слово заслуговують фольклорні та етнографічні дослідження професора: «Народные песни, записанные в

Полтавской Губернии», 1915 р., «Старечі прохання» та баг. ін. (більш детально див. нашу статтю [1]).

У змісті педагогічної концепції професора значне місце належить вітчизняному й світовому мистецтву, музичному й театральному. Протягом життя він вивчав і пропагував творчість фундатора професійної української музичної культури та освіти М. Лисенка. За свідченням В. Андрієвського, вчений написав про нього першу в Україні наукову роботу «Славний музика Микола Лисенко (його життя та праця)» у 1913 р. під псевдонімом В. Будищанець. Він переклав українською мовою 157 хорів і романсів світової класики, а також 4 опери (С. Монюшко «Галька», 1920 р., Ш. Гуно «Фауст», 1919 р., Р. Леонкавалло «Паяци», 1919 р., Е. Вольф-Феррарі «Мадоннине намисто», 1925 р.), які до початку 1930-х років виконувалися на сценах Полтавського та Харківського театрів.

В. Щепотьєв є автором оригінальних творів різних жанрів: 103 пісні та романси, музичні сценки, ігри, музика до дитячих п'єс та ін. Зауважимо, що результати власної творчої діяльності педагог упроваджував у зміст професійної підготовки майбутніх учителів, музикантів і акторів; у зміст літературної, філологічної та музичної освіти школярів; а також у ході національного, патріотичного, морального, естетичного, музичного, сімейного виховання молодого покоління.

Як кандидат богослов'я і вихованець Санкт-Петербурзької духовної академії В. Щепотьєв не міг не включити до змісту освітньої діяльності православної релігії – «найвищої з релігій». Його перу належать ґрунтовні богословські статті, зокрема «Главные темы религиозно-песенного творчества украинского народа в христианский период» (1910 р.), яку високо оцінив М. Грушевський у фундаментальній праці «Історія української літератури» [5, с. 188]. Учений розробив навчальні плани для пастирської школи та псаломщицьких курсів, які не втратили свого значення для вдосконалення сучасної релігійної освіти.

Методичний складник охоплює методи та форми освітньої діяльності вченого. Проведене дослідження дозволило систематизувати *методи* за двома групами: 1) педагогічні методи (словесні, наочні, практичні, стимулювальні, активні методи);

2) наукові методи – теоретичні, дослідницькі (етнографічно-пошукові, методи роботи з художнім текстом; архівознавчі).

Установлено, що В. Щепотьєв у освітній діяльності застосовував дві групи організаційних *форм*: 1) педагогічні (форми навчання, виховання, професійної підготовки, культурно-просвітницької, громадської та організаційної роботи); 2) наукові форми. Особливістю методики В. Щепотьєва було домінування словесних методів; поєднання традиційності й інноваційності; синтез педагогічних та наукових форм і методів освітньої діяльності (див. нашу статтю [2]).

Змістом *праксеологічного складника* педагогічної концепції В. Щепотьєва є культуроохоронна діяльність – особливий вид соціокультурної активності особистості, який передбачав пошук, виявлення, збір, вивчення, наукове дослідження, упорядкування, систематизацію, збереження, популяризацію, розвиток і творення культурних цінностей. Її суб'єкт – високопрофесійна науково-педагогічна інтелігенція, яка організовувала культуроохоронну діяльність учнівської молоді.

Доведено, що Полтавський ІНО був культуроохоронним навчально-виховним центром регіону. Для реалізації його культуроохоронної функції важливе значення мали:

- кадрове, наукове, методичне та матеріально-технічне забезпечення навчального процесу;
- активізація наукової діяльності студентів і викладачів через друковані органи («Записки Полтавського ІНО», «Іновець»), зв'язок навчального закладу з провідними науковими установами країни, державними установами (музеї, архіви, бібліотеки, театри тощо) і громадськими організаціями;
- створення належних матеріальних умов для викладачів і студентів;
- впровадження гнучкої системи організації навчання студентів (підготовчі курси, робочі факультети, поєднання навчання з виробничою працею, навчання за гнучким графіком, індивідуально-консультативна робота викладачів із студентами тощо);

- реалізація принципів демократизму через колегіальне вирішення актуальних проблем діяльності вищого навчального закладу (вчена рада й органи студентського самоврядування);
- єдність теоретичної і практичної підготовки, де перевага надавалася останній (студенти проходили політико-освітню, педагогічну, фольклорну, архівну, діалектологічну практики);
- організація потужної позааудиторної культуuroохоронної роботи (архівні та краєзнавчі гуртки, робота в музеях, етнографічні експедиції, екскурсії, культуuroохоронна громадська діяльність тощо).

Педагогічна концепція В. Щепотьєва реалізовувалася в його багатогранній освітній діяльності, яка загалом мала культуuroохоронний характер, була спрямована на віддане служіння українській культурі задля формування національної свідомості молодого покоління.

Висновки. Отже, обґрунтовано культуuroохоронну концепцію освітньої діяльності В. Щепотьєва, основна ідея якої – служіння українській культурі.

Культуuroохоронна педагогічна концепція вченого органічно поєднувала такі складники: 1) цільовий (мета освіти – формування в молодого покоління національної свідомості засобами української культури, за яку воно несе відповідальність перед нащадками); 2) теоретико-методологічний (концепція вченого ґрунтувалася на культуuroлогічному підході; принципах народності, культуuroвідповідності, демократизму, гуманізму, емоційності; реалізувалася за умов усвідомлення науково-педагогічною інтелігенцією своєї культуuroохоронної місії; залучення учнівської молоді до культуuroохоронної діяльності; розширення мережі культуuroохоронних державних закладів і громадських організацій); 3) змістовий складник (українська культура); 4) методичний (єдність педагогічних і наукових методів; найрізноманітніших форм організації освітньої діяльності); 5) праксеологічний складник (культуuroохоронна освітня діяльність, суб'єктом якої була науково-педагогічна інтелігенція, а культуuroохоронним регіональним центром – Полтавський ІНО).

Список використаної літератури

1. Гринь Ю. М. Етнографічна діяльність В. О. Щепотьєва / Ю. М. Гринь // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 2 (61). – С. 24–27.
2. Гринь Ю. М. Методичний складник культуuroохоронної педагогічної концепції В. Щепотьєва / Ю. М. Гринь, О. О. Лобач // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти та освіти дорослих НАПН України; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка; гол. ред. М. І. Степаненко. – Київ; Полтава, 2016. – Вип. 14. – С. 107–114.
3. Гринь Ю. М. Аналіз теоретико-методологічних основ культуuroохоронної педагогічної концепції В. Щепотьєва / Ю. М. Гринь, О. О. Лобач // ScienceRise: Pedagogical Education. – 2017. – № 2 (10). – С. 9–13.
4. Гринь Ю. М. Патріотичне виховання молодого покоління в освітній діяльності та творчій спадщині Володимира Щепотьєва (1880–1937 рр.) / Ю. М. Гринь // Potrzeby człowieka współczesnego i ich zaspokajanie. – Stalowa Wola : Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, 2013. – S. 171–178.
5. Грушевський М. С. Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. Т. 4. Кн. 1 / М. С. Грушевський ; упоряд. О. М. Таланчук ; приміт. С. К. Росовецького. – Київ : Либідь, 1994. – 336 с. («Літературні пам'ятки України»).
6. Йогансен М. Рец. на кн.: Бузинний О., Щепотьєв В. Практичний підручник діловодства вкраїнською мовою. – [Харків ; Київ : Книгоспілка, 1924. – 84 с.] / М. Йогансен // Червоний шлях. – 1924. – № 1–2. – С. 259–260.

Yuliia Hryn

STRUCTURE OF CULTURAL PROTECTION CONCEPT OF EDUCATIONAL ACTIVITY BY V. A. SHCHEPOTIEV

The article has studied pedagogical views and educational activity of V. Shchepotiev (1880–1937) – the first rector of Poltava Institute of Education, literary critic, art historian, ethnographer, archivist, translator, and public figure.

It has been scientifically grounded that a scientist's pedagogical conception of culture protection has five concepts: 1) purposeful one includes the purpose of education – the formation of national consciousness in young generation by means of Ukrainian culture, the formation of responsibility for it to the succession; 2) theoretical and methodological concept (scientist's concept was based on culturological approach; principles of nationality, culture-correspondence, democracy, humanism, emotionality; it was realized in conditions of awareness by academic and pedagogical intellectuals of their culture protection mission; involvement of school youth to the common culture protection activities at secondary and high schools, extracurricular institutions, government agencies, community organizations and families; expansion of culture protection network of public institutions and public organizations); 3) content one (Ukrainian culture in all its diversity); 4) method component (unity of pedagogical and scientific methods – verbal, visual, practical, stimulating, active, theoretical and scientific-research; and also pedagogical and scientific forms of educational activity organization – the forms of education and upbringing of a personality, vocational training of future teachers and artists, community and scientific work); 5) praxeological one (culture protection

educational activity, scientific and pedagogical intellectuals were the subject of that activity and Poltava Institute of Folk Education was regional centre of culture protection).

Keywords: *V. Shchepotiev, pedagogical views, educational activity, structure of culture protection pedagogical conception (purposeful, theoretical and methodological, content, method, praxeological components).*

References

1. Hryn, Yu. M. (2006). Etnohrafichna diialnist V. O. Shchepotieva [Ethnographic activity of V. O. Shchepotyev]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 2 (61), 24–27.
2. Hryn, Yu. M., Lobach, O. O. (2016). Metodychnyi skladnyk kulturookhoronnoi pedahohichnoi kontseptsii V. Shchepotieva [Method component of the culture protection pedagogical conception of V. Shchepotiev]. *Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 14, 107–114.
3. Hryn, Yu. M. Lobach, O. O. (2017). Analiz teoretyko-metodolohichnykh osnov kulturookhoronnoi pedahohichnoi kontseptsii V. Shchepotieva [The analysis of theoretical and methodological foundations of culture protection pedagogical conception of V. Shchepotiev]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2 (10), 9–13.
4. Hryn, Yu. M. (2013). Patriotychne vykhovannia molodoho pokolinnia v osvittni diialnosti ta tvorchi spadshchyni Volodymyra Shchepotieva (1880–1937) [Patriotic education of the younger generation in the educational activity and creative heritage of Volodymyr Shchepotiyev (1880-1937)]. *Potrzeby czlowieka wspolczesnego i ich zaspokajanie. Stalowa Wola: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu*, 171–178.
5. Hrushevskyi, M. C. (1994). *Istoriia ukrainskoi literatury* (Vols 6 /9, Vol 4 /1). Kyiv: Lybid, 336.
6. Iohansen, M. (1924). Retsenziia na knyhu: Buzynnyi, O., Shchepotiev, V. *Praktychnyi pidruchnyk dilovodstva vkrainskoiu movoiu* [Review of the book: Buzynnyi, O., Shchepotiev, V. *Practical textbook of case studies in the Ukrainian language*]. *Chervonyi shliakh*, 1–2, 259–260.

Одержано 16.08.2017 р.